ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

УДК 811.161.2'42

О.В. Діброва

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В МОВНО-ПОЕТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ БОРИСА ОЛІЙНИКА

У статті розглянуто особливості вербалізації образу людини в поезіях Бориса Олійника. Визначено характерні лінгвостилістичні прийоми, якими послуговується автор для змалювання людини. Виокремлено символічне значення образу, досліджено специфіку його функціонування в поетичних текстах Бориса Олійника. Здійснено спробу лінгвістичної інтерпретації мовних одиниць на позначення людини. У мовно-поетичній площині метафоризуються частини людського тіла. Реципієнтні зони метафоричних проекцій у поезіях автора – традиційно опоетизовувані обличчя, волосся, шия, очі, губи, руки, ноги, а також інші частини тіла.

Ключові слова: *мовний образ, семантика, лінгвопоетика, мовна картина світу.*

Диброва О.В. Метафоризация образа человека в поетическо-языковом пространстве Бориса Олейника. *В статье рассмотренны особенности вербализации образа человека в поэзии Бориса Олейника. Определены характерные лингвостилистические приемы, которыми пользуется автор для описания человека. Выделено символическое значение образа, исследована специфика его функционирования в поэтических текстах Бориса Олейника. Сделана попытка лингвистической интерпретации языковых единиц для обозначения человека. В культурно-поэтической плоскости Бориса Олейника метафоризируются части человеческого тела. Реципиентные зоны метафорических проекций в стихах автора – традиционно опоэтизированы лицо, волосы, шея, глаза, губы, руки, ноги, а также другие части тела.*

Ключевые слова: *языковой образ, семантика, лингвопоэтика, языковая картина мира.*

Dibrova Olga. A metaphor Image of a Person in Borys Oliynyk's Linguistic and Poetic Area. *In this article features of verbalized image of a person in the poetry of Borys Oliynyk are analyzed. The distinctive linguistic techniques are appointed, which is served by the author for the depiction of the image. The symbolic value of the image is determined, the specificity of its image-defining features of the functioning in poetic texts by Borys Oliynyk is investigated. The attempt to interpretation of linguistic units to describe the image of human is done.*

The better understanding about means of the man's image verbalization is done which is possible only providing detailed study of specific fragments. In linguistic and poetic area of Borys Oliynyk the parts of the human body are metaphorized. The recipient zones of metaphorical projections in the author's poetry – face, hair, neck, eyes, lips, hands, feet, other parts of the body are traditionally poeticized and some physiological processes. Borys Oliynyk's priority donor zones of metaphorical projections are the area of NATURE namely «plants», «rarely animals».

Keywords: *language image, semantics, linguopoetics, language world picture.*

У сучасній антропології поставлене й успішно вирішується масштабне завдання системного і комплексного опису мовного образу людини як особливого і центрального фрагмента мовної картини світу До основних

© Діброва О.В., 2014

образів будь-якої національної мистецької царини належить образ людини. Концепція людини становить основу, рушійне начало мистецтва, культури, мови, внутрішню суть художнього образу. Навколо цієї проблеми концентруються всі інші компоненти. Антропоцентризм є основною парадигмою, у якій сьогодні здійснюються лінгвістичні розвідки. Сучасна лінгвістична антропологія має великий досвід вивчення мовного образу людини. Це роботи українських мовознавців К.Ю. Голобородька, С.Я. Єрмоленко, В.С. Калашника, Т.А. Космеди, О.О. Маленко, А.К. Мойсієнко, Л.А. Лисиченко, М.І. Степаненка, Г.М. Сюти та російських мовознавців Н.Д. Арутюнової, Ю.С. Степанова, А.А. Уфімцевої та багатьох інших.

Актуальність роботи зумовлена посиленням інтересу сучасної української лінгвістики до з'ясування, яким чином мова інтерпретує світ, реалізуючи ментальні особливості нації та систему її цінностей. Відповідно до цього важливим і необхідним є завдання скласти якомога повніше уявлення про засоби вербалізації образу людини, що можливе лише за умови детального вивчення конкретних фрагментів.

Мета статті – з'ясувати метафоричне наповнення мовного образу людини.

Як зазначає К.Ю. Голобородько, «загальнофілософське потрактування категорії ЛЮДИНА є полісемантичним. Це поняття постає в таких базових значеннях: 1) людський індивід; 2) біологічний вид homo sapiens; 3) соціально організоване людство» [1: 218]. А.А. Уфімцева так розподіляє основні характеристики людини: 1) біолого-фізіологічні та антропологічні, тобто природні властивості, до яких належать стать, вік, національність, зовнішні ознаки; 2) суспільно-трудові й родинні взаємини; 3) сфера психічної діяльності й емотивних оцінок людини (здатність до мислення, уявлення, емоційність, моральні якості тощо) [10: 127]. Завдяки цим аспектам у свідомості кожної особистості формується цілісне уявлення про людину. Образ людини домінує в багатьох художніх текстах, а оскільки одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики є дослідження мовного образу, ідіостилю майстрів художнього слова, то видається доцільним звернути увагу на лінгвальне вираження такого ключового образу, як людина в літературній практиці.

У процесі еволюції художньої свідомості й поетичного мислення митці поступово переходили від зображення людини до вираження її внутрішнього світу, осмислення його у зв'язку з природою та соціумом. Концепти внутрішнього світу людини, а також тіла, його частин і функцій, життя, смерті, долі постійно перебували в центрі метафоризаційних процесів української поезії XX ст. [2: 172-173].

Базуючись на лінгвокогнітивних засадах дослідження, слідом за Л.В. Кравець, метафору визначаємо як «мовне явище, що має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю» [2: 32]. Щодо класифікацій метафор, то в сучасній лінгвістиці їх пропонується чимало, залежно від завдань дослідники беруть за основу

певний класифікаційний аспект. Для нашого дослідження ми визначили пріоритетним розподіл метафор за т. зв. донорськими сферами. Оскільки основна лінгвокогнітивна операція механізму метафоризації – проектування структури знань донорської сфери на структуру знань реципієнтної сфери, то термінологічним апаратом для аналізу метафоричних конструкцій є донорська та реципієнтна сфери (за Л.В. Кравець [2], О.О. Селівановою [9]). Вибір образу-еталону з певної донорської сфери для метафоричної проекції на реципієнтну сферу зумовлений насамперед кореляцією їхніх властивостей, а також компіляцією індивідуального авторського та колективного підсвідомого компонентів.

У мовно-поетичній площині Бориса Олійника метафоризуються частини людського тіла. Реципієнтні зони метафоричних проекцій у поезіях автора – традиційно опоетизовувані *обличчя, волосся, шия, очі, губи, руки, ноги*, а також інші частини тіла. У поетичних творах автор практично не подає цілісного опису зовнішніх рис. Традиційною донорською зоною метафоричних проекцій в Бориса Олійника є сфера ПРИРОДА. У процесі метафоризації голови, обличчя частини тіла характеризуються за частинами рослини: верхів'я дерева – голова, підкреслюючи могутність назвою дерева, а саме дуба. Дуб – живе втілення сильного здоров'я і здорової сили, а тому не вміє бути слабким: *Чумаки і женці, у роботі наморені /Запорожці, відкинувши пасма чубів... / Вже давно* ***перейшли їхні руки у корені / їхні голови буйні – верхів'я дубів*** [5: 10]*;* лице – земля: ***Лице ж було тьмаве,*** *до попелу сіре****, немовби земля****... сорок першого року* [8: 46]. Структура донорських зон сфери ПРИРОДА уможливила появу й такої метафори: *як обличчя розгодинилось*, що означає гарну погоду (*І, коли по хвилині задихав легко і рівно, як метроном /* ***обличчя його розгодинилось*** *і повищало)* [3: 43].

Здатність розпізнавати людей, їх характер, вдачу містить безліч напрямків як психологічних, так і фізіологічних. Про людину багато можуть розповісти його жести, хода, риси обличчя, улюблені кольори в одязі. Однак одним із джерел інформації про людину є її очі – дзеркало душі.

У поетичному мовленні спостерігається явище дихотономії: *очі-квіти, очі-думи, очі-листя: На кожну мою удачу / В очах твоїх мідь цвіте* [6: 35]. *Очі* матері асоціюються з *квітами*, а саме з їх цвітінням – це явище, яким можна безкінечно милуватися*, очі,* які набувають мідного відтінку, а вироби з міді відрізняються красою золотистих тонів, а також властивістю блиску. *Очі* матері автор також співвідносить і з *листям*: *На високих вітрах зашумить українська тополя Голубими листками моїх і твоїх очей* [6: 40], причому тут через прикметник «голубий» автор повідомляє про схожість кольору очей матері та сина; а, використовуючи метафоричний образ *очі-думи: О, як ти (мати) мене голубиш Очима столітніх дум!*[4: 63], поет актуалізує інформацію про те, що складали думи учасники й очевидці певних подій, а відтак і у його матері багатий життєвий досвід за плечима.

Автор також використовує метафори, які дають негативну характеристику очей та внутрішнього стану людини, відображеного в них. Отже, перенесення метафоричних проекцій донорської зони сфери ПРИРОДА на

реципієнтну зону сфери ОЧІ дало змогу митцю показати психічний стан людини.

Наприклад, очі-вужі: *Слизько* ***повзуть*** *спідлоба* / ***Двоє кружал вужа*** [5:74], коли втекти немає можливості, вуж починає імітувати гадюку: скручується в кільце і шипить, так автор зобразив очі зрадника; очі-пустеля: такі очі характеризуються порожнечею, абсолютною відсутністю флори *(Десь із глибини його очей, сухих до мілини /* ***Озвалась жовтим одсвітом пустеля)*** [8: 101]; очі-отрута: ***Він*** *люто* ***протруїв*** / *Мене пекельним* ***оком*** [8: 125].

У поезіях Бориса Олійника метафорично зображувані руки, долоні, пальці, зрідка – плечі. Донорською зоною метафоричних проекцій часто виступає сфера РОСЛИНИ, зокрема лілея: *І на обрій вечірній / ляга, мов на еллінський мармур / Ледь означений профіль / і тиха* ***лілея руки*** [7: 54], характеризуючи ніжність та граціозність рук. Подібність форми рук та пальців до гілок та коренів стала основою до створення авторських метафор: *Чумаки і женці, у роботі наморені /Запорожці, відкинувши пасма чубів... / Вже давно* ***перейшли їхні руки у корені / їхні голови буйні – верхів'я дубів*** [5: 10]. Долоні автор зобразив як пелюстки, аналогізуючи їхні форму, розмір та ласкавість: *Мамо моя* ***з пелюстками ласкавих долонь!*** [7: 162]; *І я повернуся у пору мою світанкову / Відчувши в долоні* ***пелюстку руки*** [3: 78].

Художньо-поетичне наповнення рядків *Коли мене зрадить рух – / Ти візьмеш мене на крила / Своїх обережних рук* [6: 35] символізує захист, опіку; *Над очима* ***клала дашком долоні*** *– / Ждала-виглядала* [6: 48] комплекс дій до своєї дитини.

Донорською зоною метафоричних проекцій також виступає ФАУНО СФЕРА, зокрема птахи. Автор асоціює руки з крилами: *Коли мене зрадить рух /* ***Ти візьмеш мене на крила / Своїх обережних рук*** [6: 35]; *Стала сорочка птахом /* ***руки знялись крильми*** [3: 84].

Специфікою образно-визначальних особливостей функціонування мовного образу людини є метафоризація, яка урізноманітнюється та рельєфно вібивається в поетичних текстах Бориса Олійника.

Отже, у мовно-поетичній площині Бориса Олійника основною донорською зоною метафоризації є сфера ПРИРОДА, а саме *рослини*, рідше – *тварини*. Автор також залучає інші донорські зони на означення метафоричних моделей. Перспективними вважаємо дослідження засобів метафоризації внутрішнього світу людини в словесно-художній реалізації Бориса Олійника.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Голобородько К.Ю.** Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія] / Костянтин Юрійович Голобородько. – Х. : Харк. іст.-філол. т-во, 2010. – 527 с. 2. **Кравець Л.** Динаміка метафори в українській поезії ХХст. : монографія / Лариса Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с. 3. **Олійник Б.І.** Вибрані твори : У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007 – Т. 1 : За четвертою хатою. – 128 с. 4. **Олійник Б.І.** Вибрані твори : У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007 – Т. 2 : Камінь з душі. – 223 с. 5. **Олійник Б.І.** Вибрані твори :У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007 – Т. 3 : Вирок. – 256 с. 6. **Олійник Б.І.** Вибрані твори :У 6 т. – К. :ПТФ «Просвіта», 2007 – Т. 4 : Сива ластівка. – 96 с. 7. **Олійник Б.І.** Вибрані твори :У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007 – Т. 5 : Поеми. – 192 с. 8. **Олійник Б.І.** Вибрані твори : У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта»,

2007 – Т. 6 : Поеми. – 224 с. 9. **Селіванова О.О.** Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. 10. **Уфимцева А.А.** Роль лексики в познании действительности и в формировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – 127 с.

Діброва Ольга Віталіївна – аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: chasnik-olga@mail.ru

http://orcid.org/0000-0001-6418-7108

Dibrova Olga Vitaliivna – Postgraduate student at the Ukrainian Language department, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda,

Ukraine, Kharkiv, Bliukhera Str., 2